

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בהר - בחוקותי, תשע"ג
מספר 1015

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

" וְשָׂמְמוּ עָלֶיהָ אֵיבִיכֶם הַיְשָׁבִים בָּהּ" יונה בר מעוז

הרמב"ן השווה בפירושו לויק' כו:טז בין התוכחה הקטנה בפרשת 'בחקותי' (ויק' כו) לתוכחה הגדולה בפרשת 'כי תבוא' (דב' כח) והסיק שהתוכחה הקטנה מכוונת לחורבן בית ראשון, והתוכחה הגדולה לחורבן בית שני. הוא מבסס את הבחנתו על כמה טעמים, שהבולט בהם הוא עניין השמיטה שמתאים רק לגלות בית ראשון. בזה ממשיך רמב"ן פרשנות פנים-מקראית לעניין זה, כפי שהוא עצמו מציין בבירור: ואמר בגלות "אֲזַ תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת-שְׁבֹתֶיהָ... כָּל-יְמֵי הַשְּׁמָה תִּשְׁבּוֹת אֶת אֲשֶׁר לֹא שְׁבַתָּה" (כו:לד-לה) שהיו שנות גלות כשנים אשר בטלו השמיטות; וכן אמר הכתוב בגלות ההוא "לְמַלְאֵת דְּבַר-ה' בְּפִי יִרְמִיָּהוּ עַד-רִצְתָהּ הָאָרֶץ אֶת-שְׁבֹתוֹתֶיהָ כָּל-יְמֵי הַשְּׁמָה שְׁבַתָּה לְמַלְאֵת שְׁבָעִים שָׁנָה" (דה"ב לו:כא). כן התרה בהם וכן הגיע אליהם; אם כן, דבר ברור הוא שעל הגלות ההוא דיבר הכתוב. מלבד האמור בבירור במקרא ידע הרמב"ן שאי קיום שמיטה לא היה החטא האופייני לימי הבית השני. אדרבה: מקורותינו מעידים שהיהודים בימי בית שני ולאחר מכן¹ יצאו מגדרם כדי לשמור שמיטה אף שהיו נתונים רוב הזמן לשלטון זר שדורש מסים שנתיים, מה שאין כן בימי הבית הראשון, שבהם היה שלטון עצמי. התופעה הזאת ראשיתה עוד בראשית שיבת ציון, כשהיישוב היהודי בארץ היה דל בחומר וברוח וייצג רק מיעוט זניח של כלל ישראל,² ונמשך עד ימי האמוראים. המסירות הזאת מוצאת ביטוי גם בהרחבה של קדושת השביעית לתחומים שאינם קשורים אליה במישרין, אף אם הדבר אוטופי לחלוטין: "ובשני השמיטים לא יחלוצו לצאת לצבא כיא שבת מנוח היא ל ישראל",³ והכתובת מתל רחוב בעמק בית שאן מוכיחה את הדבקות המעשית בקיום המצווה.⁴ רק לעתים רחוקות התחשבו השליטים הזרים בהיעדר ההכנסות בשנת השמיטה ופטרו את היהודים מן המס השנתי.⁵ בדרך כלל היה הנטל כבד מנשוא, ועל כן שיבחו חכמים את שומרי השביעית:

* גב' יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמרכז ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל מקראות גדולות "הכתר", ושם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.
* מאמר זה מוקדש לחנניה דוד קרסניקר ליום הולדתו השני, לרעייתו-משענתו פנינת ולילדיהם היקרים.
1 ש' ספראי, "מצוות שביעית במציאות שלאחר חורבן בית שני", תרביץ לה (תשכ"ו) 304-328; לו (תשכ"ז) 1-21. גרסה מורחבת פורסמה באתר 'דעת'.
2 נחמיה י:לב: "וְנִטְשׂוּ אֶת-הַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וּמִשָּׂא כָּל-יָד".
3 י' ידין, מגילת מלחמת בני אור בבני חושך; ממגילות מדבר יהודה, ירושלים תשט"ו, פרק ב, 6-9. מדובר במלחמה שאמורה להימשך 40 שנה.
4 יהודה פליקס, "הפירות האסורין בבית שאן", בתוך ספרו: תלמוד ירושלמי מסכת שביעית, ירושלים 1980, כרך ב, עמ' 465-447.
5 יוסף בן מתתיהו מספר על הנחות שעשו אלכסנדר מוקדון ויוליוס קיסר (קדמוניות היהודים, תרגם א' שליט, ירושלים 1944-1963; כרך ג יא ח, ה; יד, 1).

"גִּבְרֵי לַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ" (תה' קג:כ) – במה הכתוב מדבר? אמר ר' יצחק: בשומרי שביעית הכתוב מדבר; בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד, לשבת אחת, לחדש אחד, שמא לשאר ימות השנה! ? ודין חמי חקליה בירה, כרמה בירה ויהב ארנונא ושתק.⁶

משום שהתוכחה בפרשת 'בחוקותי' מתאימה לדעת רמב"ן רק לגלות בית ראשון, הרי עליו לציין שאף על פי כן שוממות הארץ בעתיד מתאימה גם לגלות בית שני:

וכן מה שאמר בכאן "וְשָׁמְמוּ עֲלֶיהָ אֲיִבִיכֶם" (כו:לב) – היא בשורה טובה, מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו: וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם – והיא חרבה כמוה: כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם.

רמב"ן בחר בפירוש הזה בעקבות מדרש חז"ל⁷ ורש"י, אף שמצד הפשט היה יכול לפרש כרשב"ם: "ושממו עליה אויביכם" – שבאים לשבת בה, כדכתיב "פֶּלַע עֲבַר עֲלֶיהָ יֵשֶׁם וַיִּשְׂרַק עַל... מִפְתָּהָ" (יר' יט:ח). אלא שפירוש רשב"ם משמעו שהפסוק שייך כולו לתחום הקללות, ואין בו בשורה ונחמה לעם.

ראייתו של רמב"ן בשממת הארץ בשורה טובה נסמכת כנראה על ניסיון היסטורי של מי שחי בארץ נוצרית לאחר תקופה ארוכה של מסעי צלב. את המידע על המצב בארץ יכול היה רמב"ן להסיק מהספרות הענפה של מסעות שנערכו בארץ ישראל הן של צליינים נוצרים והן של נוסעים יהודים. בימיו של רמב"ן (1194-1270), לפני עלותו לארץ, נערכו המסעות של ר' שמואל בר' שמשון (1210), שביקר בארץ עם ר' יונתן כהן מלונל ואנשים נוספים, ר' יהודה אלחריזי (1216-1217) ומסע שיוחס לר' מנחם החברוני, שתאריך כתיבתו המשוער הוא בין 1216 ל-1260.

ואכן, יכול היה רמב"ן להיווכח בנכונות פירושו כשעלה בעצמו לארץ ישראל ב-1267 וחזה כמו עיניו בחורבנה, כפי שכתב באיגרת לבנו:

ומה אגיד לכם בענין הארץ, כי רבה העזובה וגדול השיממון, וכללו של דבר, כל המקודש מחבירו חרב יותר מחבירו, ירושלים יותר חרבה מן הכל, וארץ יהודה יותר מן הגליל.

יכולנו לסבור ששממת הארץ בימי רמב"ן הייתה רק פרי מלחמות מסעי הצלב, שכן המאבק העז בין הנוצרים למוסלמים גרם שהצדדים הנלחמים "כולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם", אלא ש-600 שנה לאחר מכן, ב-1867, הסופר מרק טוויין (סמואל קלמנס) חוזר כהד אחרי דברי רמב"ן בתארו את רשמיו ממסעו במזרח התיכון:⁸

מכל הארצות הנודעות בנופן המכוער, חושבני שזו ראויה לכתר-האליפות.⁹ הגבעות קירחות ודהוהות וחזותן עלובה. העמקים הם מדבריות מכוערות שבשוליהם צמחייה דלה עטויית עצב ויגון... זוהי ארץ שממון, חוסר תוחלת ושברון לב.

מכאן שנכונות הבשורה בעומק התוכחה אומתה בכל התקופות שבהן לא שהה עם ישראל בארצו. כיצד ניתן ליישב את פירושו של רמב"ן שתוכחת 'בחוקותי' מכוונת לבית ראשון ובכל זאת הוא מייחס פסוק מתוכה גם לימי בית שני? נראה שרק את הקללות שבתוכחה הוא קושר לזמן מוגדר אך לא את הנחמות. ואכן, ההיסטוריה הוכיחה שגם פסוקי נחמה נוספים שמשולבים בתוכחה אינם מוגבלי-זמן:

וְזָכַרְתִּי אֶת-בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת-בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת-בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר... וְאָף-גַּם-זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲיִבֵיהֶם לֹא-מְאֹסְתִים וְלֹא-גְעֻלְתִּים לְכָלֹתָם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אָנֹכִי ה' אֱלֹהֵיהֶם: וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רֵאשֵׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִיּוֹת לָהֶם לֹא-לְהִיִּם אָנֹכִי ה' (כו:מב-מה).

⁶ וזה רואה שדהו בור, כרמו בור, ונותן ארנונה ושותק. ויק' רבה א.א.; מהדורת מירקין, תל אביב 1961

⁷ "וְהִשְׁמַתִּי אֹנִי אֶת-הָאָרֶץ" (כו:לב) – זו מדה טובה, שלא יהו ישראל אומרים: הואיל וגלינו מארצנו, עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח; שנאמר "וְשָׁמְמוּ עֲלֶיהָ אֲיִבִיכֶם הַיִּשְׁבִּים בָּהּ" (שם) – אף האויבים הבאים אחרי כן לא ימצאו עליה נחת רוח (ספרא בחוקותי פרשה ב פרק ו,ה).

⁸ מרק טוויין, **מסע תענוגות לארץ הקודש**, תירגם ארנון בן נחום, ירושלים 1999, ע' 162

⁹ זהו משפט מפתח לאור תיאוריו הלא-מחמיאים למקומות נוספים באותו מסע קיצי, כגון יון: "לא ראינו שדות חרושים, מעט מאוד כפרים, לא עצים, עשב או צמחיה מכל סוג ובקושי כמה בתים מבודדים. הארץ שחורה, קודרת ומדברית בלי חקלאות, מלאכה ומסחר." (קטע זה הובא בתרגומו של יורם שורק מתוך המקור האנגלי The Innocents Abroad.

נדלה מאתר: <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=617938>

פסוקים אלו היו לנו מקור עידוד בכל תקופת הגלות הארוכה, ובחסדי ה' אנו זוכים לראות יום יום בהתגשמות נבואת הנחמה שמבטלת את קללת שממת הארץ: "וְהָאָרֶץ הַנְּשֻׁמָה תִּעֲבֹד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׂמֵמָה לְעֵינֵי כָל-עוֹבְרֵי" (יחז' לו: לד).
זכינו לראות בעינינו גם את בניינה של ירושלים והתרחבותה, בייחוד לאחר מלחמת ששת הימים, והיא שונה מאוד ממה שראה רמב"ן כאשר ביקר בה. עתה, כאשר אנו מציינים בהודאה ובהלל את 'יום ירושלים', נותר לנו רק להתפלל ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים. אמן.